

CHRYSTIANIZACJA EUROPY.
KOŚCIÓŁ NA PRZEŁOMIE I I II TYSIĄCLECIA.
INSTYTUT HISTORII UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU, 25-26 WRZEŚNIA 2014

Rok 966. Jest to jedna z pierwszych dat, jakich uczy się każde dziecko w Polsce, które rozpoczyna swoją przygodę z historią. Okazuje się jednak, że dzisiaj jest to dla wielu osób data mało znana lub uważana za mało znaczącą. Czy jest tak rzeczywiście? Odpowiedzią na to pytanie była zorganizowana przez Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu konferencja naukowa przebiegająca pod hasłem: „Chryścianizacja Europy. Kościół na przełomie I i II tysiąclecia”. Odbyła się ona w dniach 25-26 września 2014 r., a miejscem jej organizacji był Pałac Działynskich przy poznańskim rynku. Całe przedsięwzięcie związane jest z 1050. rocznicą tego wydarzenia, którą obchodzić będziemy w roku 2016.

Po przywitaniu wszystkich przybyłych gości organizator spotkania, prof. Jerzy Strzelczyk, przekazał wszystkim obecnym pozdrowienia przysłane przez prymasa Polski, ks. bp. Wojciecha Polaka. Podczas otwarcia obrad głos zabrał metropolita poznański, ks. abp Stanisław Gądecki. Podkreślił on wartość cywilizacyjną chrztu Polski oraz jego wpływ na życie duchowe, edukację i sztukę. Przedstawił także plan duszpasterski obchodów tej rocznicy. Otwarcie obrad przypadło w udziale prorektorowi poznańskiej uczelni, prof. Zbigniewowi Pilarczykowi, który podkreślił przełomowy dla dziejów naszego kraju charakter wydarzenia z 966 r. Tytułem wprowadzenia prof. Jerzy Strzelczyk podkreślił dynamiczny i ciągły charakter procesu chryścianizacji, wprowadzając do tematyki pierwszej konferencji naukowej zorganizowanej w ramach projektu „Dzieje archidiecezji X-XX wiek. U źródeł chrześcijaństwa w Polsce”, który ma na celu podkreślenie roli, jaką odegrał dla polskiej państwowości chrzest Mieszka I, oraz opracowanie dziejów chrześcijaństwa w Polsce. Przedstawione zostały także zagadnienia, których omówieniem mieli zająć się przez najbliższe dwa dni prelegenci.

Pierwsza część obrad przebiegała pod hasłem: „Początki i rozwój chrześcijaństwa w ramach Cesarstwa Rzymskiego”. Jako pierwsza głos zabrała prof. dr hab. Maria Dzielska reprezentująca Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pani prof. Dzielska specjalizuje się w historii starożytnej i wczesnobizantyjskiej, zwłaszcza w dziejach i kulturze cesarstwa rzymskiego, prowadzi badania nad pogańskimi i chrześcijańskimi intelektualistami późnego hellenizmu, myślą filozoficzną, ustrojem i systemami religijnymi u schyłku starożytności. Podczas swojej prelekcji przed-

stawiła ona panoramę religijną cesarstwa rzymskiego, co pozwoliło poznać okoliczności towarzyszące pojawieniu się i ekspansji chrześcijaństwa. Prelegentka podkreśliła pewną „trudną do wyjaśnienia przyczynowość” związaną z ekspansją wiary w Jezusa Chrystusa, przedstawiła uczestnikom pogański monoteizm helleński. Przybliżyła postaci m.in. Apoloniusza z Tiany (I w.) i Jamblicha (III/IV w.), a także Pseudo-Dionizego Areopagity, który uważany jest za twórcę angelologii chrześcijańskiej.

Prelekcję na temat „Chrześcijanie w Imperium Romanum – od prześladowań do dominacji” wygłosił prof. dr. hab. Kazimierz Iłski, dziekan Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, którego specjalnością naukową jest historia chrześcijaństwa w starożytności oraz geneza i ewolucja Kościoła wschodniego. W kręgu jego zainteresowań znajdują się też idee polityczne starożytności, ustrój późnego cesarstwa rzymskiego, historia dominatu i wczesnego Bizancjum ze szczególnym uwzględnieniem dynastii teodozjańskiej i polityki religijnej do VI w. W swoim barwnym i żywym wystąpieniu ukazał, że nie jest łatwą sprawą znalezienie odpowiedzi na pytanie, dlaczego chrześcijanie byli prześladowani ani jaki był główny powód prześladowań. Na początku swojego wystąpienia zauważył, że moment pojawienia się na ziemi Jezusa Chrystusa był, co zauważył już Augustyn z Hippony, najlepszy z możliwych dla pojawienia się chrześcijaństwa. Prelegent przedstawił główne wątki korespondencji wymienionej między Pliniuszem Młodszym i cesarzem Trajanem. Wreszcie poprowadził audytorium do roku 313, gdy chrześcijanie otrzymali wolność wyznawania swojej religii w cesarstwie, i roku 392, gdy Teodozjusz I Wielki zakazał wyznawania innych religii niż chrześcijańska.

Po krótkiej przerwie na kawę głos zabrał ks. dr Stanisław Adamiak reprezentujący Uniwersytet Warszawski. Jest on historykiem Kościoła specjalizującym się w historii Kościoła okresu późnoantycznego, kształtowaniu się doktryny chrystologicznej, relacjach państwo-Kościół oraz historii Afryki bizantyńskiej. W wystąpieniu zatytułowanym „Dynamika ekspansji chrześcijaństwa w pierwszych wiekach” ukazał fenomen procesu chrystianizacji cesarstwa. Polegał on na bardzo szybkim rozprzestrzenieniu się nowej religii i tak szybkim wzroście liczby wyznawców Chrystusa, że z małej grupy uczniów w pierwszej połowie I w., po 200 latach prześladowań, w połowie III stulecia byli oni – paradoksalnie – znaczącą siłą w cesarstwie. Zwrócił on uwagę na sposób głoszenia wiary przez apostołów oraz na grupę odbiorców nauczania, którą – mimo zamierzonego przez autora *Dziejów Apostolskich* akcentowania postaci Pawła z Tarsu głoszącego Chrystusa poganom – pozostawali wciąż w dużej mierze Żydzi. Jako przykład podobnej ekspansji nowego wyznania podany został przez ks. dr. Adamiaka przykład XIX-wiecznej ekspansji mormonów w Ameryce Północnej.

Następnym prelegentem był prof. dr hab. Sławomir Bralewski z Uniwersytetu Łódzkiego, którego zainteresowania naukowe skupiają się wokół relacji między państwem a Kościołem w późnym cesarstwie rzymskim i wczesnym Bizancjum (IV-VI w. n.e.), ze szczególnym uwzględnieniem polityki Konstantyna Wielkiego oraz przekazu historiografii kościelnej, a także recepcji papieństwa na Wschodzie. Jego wystąpienie dotyczyło rozwoju administracyjnego wczesnego Kościoła. Rozwiniął m.in. kwestię ewolucji hierarchii kościelnej, o której mowa jest już w pismach Nowego Testamentu, gdzie

rozdzielił się – choć jeszcze nie zawsze precyzyjnie – biskupów, prezbiterów i diakonów. Podjął też sprawę terminu sukcesji apostolskiej, której początkowym podmiotem były stolice biskupie, a dopiero z czasem zaczął on oznaczać ciągłość święceń w Kościele. Wykład ten zwińczył pierwszą część obrad, po której wszyscy uczestnicy udali się na obiad do Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Po przerwie rozpoczęła się druga część spotkania nosząca tytuł „W kręgu judaizmu i islamu”. Jako pierwszy głos zabrał dr hab. Rafał Witkowski, prodziekan Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Specjalizuje się on w dziejach monastycyzmu, źródłoznawstwie i naukach pomocniczych historii, a także w historii Wielkiego Księstwa Litewskiego i dziejach ludności żydowskiej w Wielkopolsce. Swój referat prelegent poświęcił zagadnieniu tendencji prozelitycznych w mozaizmie. Wystąpienie było podzielone na dwie części. W pierwszej z nich prelegent zwrócił uwagę na historię czterech średniowiecznych duchownych katolickich, którzy pod wpływem spotkania z judaizmem porzucili wiarę w Chrystusa i stali się wyznawcami wiary możeszowej. Wśród nich znajdował się jeden biskup. Druga część referatu była poświęcona zagadnieniu konwersji Chazarów, ludu pochodzenia tureckiego. Pod wpływem spotkania z misjonarzami żydowskimi przyjęli oni judaizm. Źródła dotyczące tej tematyki pochodzą z IX-X w. Kwestia ta – nawrócenia Chazarów na judaizm – jest przedmiotem wielu dyskusji naukowych, ostatecznie wydaje się ona jednak bardzo prawdopodobna.

Kolejnym prelegentem był prof. dr hab. Zdzisław Pentek, który przedstawił referat na temat: „Żydzi pod dominacją chrześcijan. Chrześcijanie pod dominacją islamu”. W pierwszej części wystąpienia poświęconej sytuacji Żydów w średniowiecznej Europie została przedstawiona historia pierwszej wyprawy krzyżowej, podczas której wojsko hrabiego Emicha z Leisingen dokonało pogromu Żydów mieszkających w Spirze, Wormancji, Moguncji, Kolonii, Trewirze, Metz, Neuss, Eller, Wavelinghofen i Xanten. Takich samych przestępstw dopuściły się wojska Volkmara w Pradze i Gotszalka w Ratyzbonie. Po dotarciu na Węgry próbowały kontynuować swój zbrodniczy proceder, ale zostały zatrzymane i pokonane przez wojska węgierskie. Prelegent podkreślił rolę biskupów katolickich, którzy zawsze bronili ludności żydowskiej i dawali Żydom schronienie w swoich pałacach biskupich. Druga część wykładu poświęcona była sytuacji chrześcijan w obliczu ekspansji islamu w Afryce Północnej. Muzułmańskie wojska były pokojowo przyjmowane w kolejnych miastach. Zdarzało się nawet, że mnisi otwierali im bramy. Chrześcijanie cieszyli się też tam względną wolnością. Jednym z ograniczeń było np. wymaganie, by świątynie chrześcijańskie nie były wyższe niż meczety. W przypadku oporu chrześcijan konsekwencjami było przymusowe przejście na islam i dodatkowe opodatkowanie. Na końcu wystąpienia prelegent podsumował te dwie sytuacje – paradoksalnie sytuacja chrześcijan w obliczu ekspansji islamu była lepsza niż sytuacja Żydów w średniowiecznej chrześcijańskiej Europie.

Po krótkiej przerwie na kawę rozpoczęła się trzecia część konferencji, której tematem głównym były „Pierwotne religie Europy”. Profesor dr hab. Leszek Paweł Słupecki, kierownik Zakładu Historii Średniowiecznej i Nordystyki na Uniwersytecie Rzeszowskim, omówił kwestię wierzeń Celtów i Germanów, tym drugim poświęcając

szczególną uwagę. Na początku wystąpienia zapowiedział, że postara się odpowiedzieć na pytanie, „ile pogaństwa było w pogaństwie?”. W trakcie referatu wskazywał na pewne elementy kultury i wiary chrześcijańskiej, które przeniknęły do wierzeń Germanów, a o których dowiadujemy się, badając germańskie medaliony, mity czy opowiadania zapisane pismem runicznym.

Po Celtach i Germanach przyszła kolej na Słowian i Bałtów, o których w swoim referacie mówił prof. dr hab. Stanisław Rosik z Uniwersytetu Wrocławskiego, zajmujący się na co dzień zagadnieniami chrystianizacji, historiografii, religii Słowian oraz historii średniowiecznej Polski i historii powszechnej. Na początku prelekcji zwrócił uwagę na problem w badaniach nad religijnością Słowian i Bałtów. W obydwu przypadkach problem stanowi skąpy materiał źródłowy i fakt, że większość przekazów mówiących o wierzeniach tych grup pochodzi z XVIII w., kiedy zostały one spisane w efekcie wtórnego zainteresowania romantyków pierwotnymi wierzeniami ludów. Dodatkowym problemem w badaniach jest często powielane błędne twierdzenie o jednorodności pogaństwa Słowian i Bałtów, które w rzeczywistości w różnych rejonach prezentowało się nieco inaczej. Trzecią ważną uwagą prof. Rosika było wytłumaczenie wszystkim uczestnikom, że grupa ludów określana wspólnym mianem Bałtów ma sztuczny charakter i tak naprawdę jest bardzo niejednorodna, łączy ludy różniące się między sobą, które nigdy nie tworzyły wspólnego etnosu.

Ostatni wykład pierwszego dnia konferencji otwierał czwartą i ostatnią jej część zatytułowaną „Ekspansja chrześcijaństwa w ramach i poza limesem rzymskim. Aspekty religijne, prawne i polityczne”. Wykład ten poprowadził prof. dr hab. Krzysztof Stopka, dyrektor Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius, specjalizujący się w historii szkolnictwa, kultury i Kościoła w średniowieczu, a także w historii Kościoła ormiańskiego oraz w dziejach Ormian w Polsce. Rozpoczął on od omówienia historii chrześcijaństwa w Armenii – kraju, który szczyci się statusem najstarszego chrześcijańskiego kraju świata. Następnie przedstawił dzieje chrześcijańskiej Etiopii, która stanowi pewien fenomen, ponieważ nie została podbita podczas ekspansji islamu, a 50% jej mieszkańców to wyznawcy chrześcijaństwa. Prelekcja ta poruszała również kwestię chrystianizacji Persji oraz misji nestoriańskich, które w rzeczywistości nie były misjami w ścisłym znaczeniu tego słowa – nestoriańskie chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się wraz ze zmianą miejsc zamieszkania jego wyznawców, którzy zmuszeni byli uciekać przed prześladowaniami katolickiego cesarstwa. Ostatnimi poruszonymi wątkami były dzieje chrześcijaństwa syryjskiego oraz tekstów liturgicznych pisanych w języku syriackim. Po tym wystąpieniu uczestnicy konferencji udali się na kolację, która kończyła pierwszy dzień spotkania.

W drugim dniu konferencji kontynuowano temat ekspansji chrześcijaństwa w ramach i poza granicami cesarstwa rzymskiego. Pierwszym poruszonym zagadnieniem była obecność w cesarstwie ludów germańskich. Podjął je prof. dr hab. Jan Prostko-Proszyński, reprezentujący Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W swojej pracy naukowej zajmuje się on historią późnego cesarstwa rzymskiego, Bizancjum, dziejami wczesnośredniowiecznej Italii oraz historią ludów barbarzyńskich w antyku i wczesnym średniowieczu. Podczas prelekcji omówił sytuację ludów germańskich

(m.in. Gotów, Wandalów i Longobardów) w cesarstwie oraz etapy ich chrystianizacji. W wielu przypadkach ochrzczeni w Kościele rzymskim Germanie podczas spotkania z arianizmem wybierali chrześcijaństwo w tym drugim wydaniu. Było to powodowane m.in. różnicami dogmatycznymi – arianizm, w którym nie było mowy o Trójcy Świętej, mógł być dla przedstawicieli tych barbarzyńskich plemion łatwiejszy do zrozumienia i przyjęcia. W historii ewangelizacji Gotów ważną rolę odegrało tłumaczenie Pisma Świętego na język gocki, czyli Biblia Wulfila.

Drugie wystąpienie, poświęcone chrystianizacji Irlandii, przygotował i przedstawił główny organizator spotkania prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk, kierownik Zakładu Historii Średniowiecznej Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół zagadnienia początków państwa polskiego oraz państw barbarzyńskich na ziemiach dawnego *imperium romanum*. Chrystianizacja Zielonej Wypsy związana jest z historią św. Patryka. Jak jednak zaznaczył na początku swojego wystąpienia prof. Strzelczyk, źródła, które posiadamy, nie dotyczą bezpośredniej historii świętego, a są raczej zapisem tradycji mówiących o nim. Obok Patryka, przez którego chrystianizacja Irlandii otrzymuje w pewnym stopniu brytyjski charakter, występuje w źródłach Paladiusz, który mimo wielu podobieństw nie jest tożsamy z tym pierwszym. Z czasem odpowiedzialność za ekspansję chrześcijaństwa w Irlandii przejęli mnisi, tworząc unikatowe w historii Kościoła formy jego hierarchicznej organizacji, w których rolę biskupów zaczęli odgrywać opaci. Przyczyn takiego stanu rzeczy i pewnej odrębności od Kościoła rzymskiego szukać można m.in. w braku przynależności Irlandii do cesarstwa rzymskiego.

Kolejnym prelegentem, reprezentującym Uniwersytet Warszawski był mgr Maksymilian Sas, doktorant tamtejszego Wydziału Historycznego. Wśród jego szczególnych zainteresowań naukowych znajdują się: wcześniejsze średniowiecze polskie i powszechne, ewangelizacja i chrystianizacja Europy, kultura religijna i polityczna we wczesnym średniowieczu, historia Kościołów chrześcijańskich, dzieje religijności i kultu świętych, teologia i liturgia chrztu, piśmiennictwo wczesnego średniowiecza, historia historiografii. Przedmiotem jego prelekcji była chrystianizacja Anglii anglosaskiej, co z racji nazwiska prelegenta zostało przez wszystkich radośnie przyjęte. Opierając się na historii spisanej przez Będę Czcigodnego w dziele *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, opisał on kolejne etapy pochodzenia chrześcijaństwa na Wyspach Brytyjskich. Oparcie się tylko na tym źródle wywołało ożywioną dyskusję. W czasie jej trwania podkreślono m.in. potrzebę bardziej krytycznego podejścia do dzieła Bedy, które obok faktów historycznych zawiera także sporo legend, przekazów i tradycji, przez co – pomimo pewnej krytycznej refleksji samego autora – różni się stopniem krytycyzmu i obiektywności od współczesnych pozycji historiograficznych. Wznowioną po przerwie sesję rozpoczął wykład dr. hab. Dariusza Andrzeja Sikorskiego z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jest on specjalistą w dziedzinie historii Polski wczesnego średniowiecza do XII w., historii powszechnej wczesnego średniowiecza, zwłaszcza Słowiańszczyzny Zachodniej, Francji, Niemiec i Wysp Brytyjskich. Podczas swojego wystąpienia omówił on historię chrystianizacji Germanii, w której szczególną rolę odegrali mnisi iroszkoccy. Po tym wystąpieniu, ze

względu na małe przesunięcia w planie spotkania spowodowane długimi dyskusjami, poproszono dwóch ostatnich prelegentów o skrócenie swoich wystąpień do 15 minut.

Prelekcję na temat „Chryścianizacja czy ekspansja? Misja wschodnia i zachodnia we wczesnośredniowiecznej «Młodszej Europie»” wygłosił prof. dr hab. Maciej Salamon z Zakładu Historii Bizancjum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na co dzień zajmuje się historią Bizancjum i późnej starożytności, średniowieczną Słowiańszczyzną oraz numizmatyką antyczną i średniowieczną. W swoim wystąpieniu zwrócił uwagę na fakt – w pewien sposób – naturalnego rozprzestrzeniania się chrześcijaństwa wśród Słowian w wyniku zetknięcia się z wyznawcami Chrystusa mieszkającymi na terenie cesarstwa bizantyjskiego. W trakcie dyskusji podkreślono jednak także rolę misji prowadzonych przez Bizancjum. Wspomniana została też postać św. Wojciecha – epizod jego posługi biskupiej jako pasterza diecezji praskiej zakończony opuszczeniem Pragi (jedną z przyczyn niepowodzenia były wysokie wymagania moralne chrześcijaństwa, a wśród nich monogamia) oraz misja wśród Prusów, którą zakończyła jego męczeńska śmierć.

Jako ostatni podczas konferencji głos zabrał prof. dr hab. Adam Krawiec z Poznania (UAM), by omówić cywilizacyjną i duchową rolę chrześcijaństwa we wczesnym średniowieczu. Rejony badań naukowych pana prof. Krawca, to: wyobrażenia geograficzne średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych, kartografia średniowieczna i wczesnonowożytna, historia Polski i Niemiec we wcześniejszym średniowieczu (do XII w.), ziemie słowiańskie w średniowieczu oraz kultura i nauka średniowieczna. W swojej prelekcji wskazał na rolę, jaką odegrał w historii język łaciński, który stał się przez chrześcijaństwo językiem komunikacji także poza granicami dawnego cesarstwa rzymskiego. Z zagadnieniem łaciny wiążą się również księgi spisywane w tym języku. Wśród nich pierwsze miejsce zajmuje Wulgata, czyli łacińska wersja Pisma Świętego przygotowana przez Hieronima ze Strydonu (korzystał zarówno z własnych tłumaczeń, jak i z wcześniej istniejących już i używanych w Kościele). Z łaciną związany jest także chorał gregoriański, a wraz z nim wypracowanie systemu zapisu melodii. Prelegent zasygnalizował także, że dobrze byłoby podejść krytycznie do cywilizacyjnej i duchowej roli zakonów i zbadać ją.

Podsumowanie obrad przypadło w udziale prof. Markowi Cetwińskiemu z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, który w kilku krótkich słowach skomentował całe dwudniowe przedsięwzięcie. Na sam koniec głos zabrał ponownie organizator, prof. dr hab. Jerzy Strzelczyk, który podziękował wszystkim prelegentom za przyjęcie zaproszenia i wywiązanie się z postawionych przed nimi zadań. Ostatnim punktem spotkania był wspólny obiad.

Tak zakończyło się spotkanie, na którym przyglądaliśmy się początkom chrześcijaństwa w Europie w I tysiącleciu po narodzeniu Chrystusa. Dzięki niemu możemy lepiej zrozumieć sytuację chrześcijańskiej Europy, do której prawie 1050 lat temu dołączyło państwo Mieszka I. Po raz kolejny w naszym życiu pochyliliśmy się nad historią, która jest świadkiem czasów, życiem pamięci i nauczycielką życia.

Pavel Lemekh OMI
Patrik Osadnik OMI